

עבודה זרה מו לתשעה באב תשפ"ה

משה שווערד

1. סדר יעקב

ד' מו.

לכנות לה שם גנאי. יען שנמארכו הדברים קצת
שמתי אותיות, ולהקל אכתוב עיקר המוכן: אם להלכה
מיידין לכנותה לגנאי, אות א' ג'; תיפוק לי' מזד שם
אלהים אחרים לא מזכירו, אות ז'; אם זה נוהג גם צח"ל,
אות ג' וכו'; עיקר חילוק בין א"י לחו"ל לענין זיעור ע"ז,
אות ו'; מתי המיוצ לכנותם אות ז' ט'; משיבות הכינוי
ולכנותא דע"ז, אות י'.

2. שערים מצויינים בהלכה

דף מו. ההוא לכנות לה שם. כתב הפרישה
(יו"ד סוס"י קמו) בשם מהרש"ל,
דהא דאמרי' לכנות לה שם גנאי היינו דוקא
בא"י. ובטו"ז (שם ס"ק יב) כתב, דזה טעות
סופר, דדוקא הא דצריך לשרש אחריה שייך
דוקא בא"י כו'. ובנקודות הכסף (שם) כתב,
שאיין כאן טעות סופר, דכיון דקאמר לעיל
(מה:) דצריך לשרש אחריה ונפקא לן מדכתיב
"ואבדתם את שמם מן המקום ההוא", וכן הא
דצריך לכנות לה שם גנאי יליף נמי מהאי קרא,
א"כ משמע דוקא "במקום ההוא" איכא מצוה,
אבל בחו"ל לא. ובבית לחם יהודה (שם סט"ו)
תמה עליו, אדרכה בגמ' משמע דילפינן כל
חדא מקרא בפני עצמו, דלרבנן ורע"ק ילפינן
לכנות לה שם גנאי מדכתיב "ואבדתם את
שמם", והא דצריך לשרש אחריה ילפינן
מדכתיב "אבד תאבדון", ולר"א ולר' יוסי ב"ר
יהודה נפקא לשרש אחריה מדכתיב "ואבדתם
את שמם", ולכנות לה שם גנאי מדכתיב "שקץ
תשקצנו", וא"כ ממה נפשך קאי "המקום
ההוא", או על לשרש אחריה, או על לכנות לה
שם גנאי כו', ועי"ש מה שמפרש בדברי הטו"ז.

3. בן יהודע על עבודה זרה דף מו/א

קורין אותה בית כריא. פירוש בית הכסא. נראה שם זה יאות לה כי החיצונים מזונם מן הצואה, לכן שם חונים
רוחות רעות, וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בסוד בית פעור. גם פני כלב שם זה יאות לה כי עיקר קליפת ע"ז הוא
בעשיה ששם הקליפות נקראים בשם כלב שהוא גימטריא בן, וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל בביאור פרקי שירה

כלבים אומרים נברכה לפני ה' עושנו, שהוא לשון עשיה ולא אומרים בוראינו או יוצרינו ע"ש. גם עין קוץ שם זה יאות לה, כי העובד ע"ז פוגם באות ד' של אחד שמניח רי"ש ח"ו, וההפרש הוא מספר קוץ, וכמ"ש המפרשים ז"ל ברמז הכתוב [בראשית ג' י"ח] וקוץ ודרד"ר תצמיח לך:

4. עיון יעקב (על עין יעקב) עבודה זרה פרק ג - כל הצלמים דף מו עמוד א אות סא
(סא) היו קורין אותו בית גליא. כי כל ליצנותא אסירא בר מזאת כדאי' בסנהדרין דף ס"ג ע"ש:

5. תוספות מסכת עבודה זרה דף מו עמוד א ד"ה בהמה תוכית
בהמה תוכית - פירוש דאפילו בהמה (מ) עצמה אינה נאסרת להדיוט אם לא עשה בה מעשה והא דאמרינן לקמן בפ' ר' ישמעאל (דף נד.) המשתחוה לבהמת חבירו לא אסרה ה"ה לשל עצמו והא דקאמר חבירו לגלויי דאף בשל חבירו אסרה בעשיית מעשה אי נמי קמ"ל דאף לגבוה לא אסרה כיון שאינה שלו.

6. סדר יעקב

שכן לא נשתנו. ע' ריטב"א כ' דהגידול שגדלה
הנהמה לא נחשב לשנוי, ואע"ג דלענין גזילה נחשב לשנוי
לר' אלעזר (אולי ז"ל לר"א, היינו לר' אלעי ז"ק ד' סה:
טו: גנב טלה ונעשה איל וכו'). ונ' הטעם דהתם כמיז אשר
גזל כעין שגזל, והרי אינו דומה למנצח החפץ בשעת גזילה,
אבל כאן לא נחשב לנשתנה ממנו, דזה דרך הנהמה
להיות נולדת קטנה והולכת וגדילה, ולא נחשב שנוי ומ"מ
אינה כפי שעת הגזילה.

7. תוספות מסכת עבודה זרה דף מו עמוד א ד"ה מבהמה תמה
מבהמה תמה ומאילן יבש - כאן פרש"י מה שכתבתי לעיל דהוי נטעו ולבסוף עבדו היכא דנטעו גרעין וזה לשונו
ומאילן יבש דנשתנה מבריותו ואפ"ה לא מתסר לרבנן דפליגי עליה דר' יוסי ברבי יהודה הצד השוה שבהן שאין בהם תפיסת יד אדם
לשם עבודת כוכבים דתפיסה דנטיעה דמעיכרא לא הויה תפיסה לרבנן דלא אילן הויה הויה שעתא דנטעו גרעין ור' יוסי ברבי יהודה
דחשיב ליה תפיסה ואסר לא משכחת לה אלא באילן שעלה מאליו דאפילו לר' יוסי בר' יהודה לא מתסר כל זמן שלא עשה מעשה בגופו
עכ"ל וא"ת בעלה מאליו נמי מ"מ אילן שלפני זה שיצא זה מגרעינו היה בו תפיסת יד אדם וי"ל דהב"ע באילן
שעלה מאליו מששת ימי בראשית כגון יער ומיהו פירושו אי אפשר כדפרישי' לעיל.

8. שערים מצויינים בהלכה

מבהמה תמה ומאילן יבש. ע' בתוס' שהקשו,
באילן שעלה מאליו נמי, מ"מ אילן
שלפני זה שיצא זה מגרעינו היה בו תפיסת יד
אדם, ותירצו דהכא במאי עסקינן באילן שעלה
מאליו מששת ימי בראשית, כגון יער, ולא היה
בו תפיסת יד אדם. ועי' בתשו' חתם סופר
(יו"ד סי' רלה) אהא דאמרי' במס' ברכות (לא).
אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה
שמתוך כך זוכרהו, כדרכ כהנא אלויה לרב
שימי בר אשי כו', וא"ל דהני צניתא דבבלי
איתנהו מאדם הראשון כו', ואינו מוכן מאי
דבר הלכה שיין בזה, וכתב דנפק"מ למש"כ
התוס' כאן עי"ש. וע"ע מה שכתבנו במס'
ברכות (שם ד"ה שמתוך).

9. שערים מצויינים בהלכה

ישראל שזקף לבינה להשתחוות לה ובא עכו"ם והשתחוה לה אסורה. | פרש"י והך זקיפה דנקט משום גילוי דעתא הוא, דאי לא זקפתו ישראל לשם ע"ז לא מיתסרה, דכיון דשל ישראל הוא אינה נאסרת בהשתחוואתו של העכו"ם שהרי אינה שלו. | כוונתו להא דאיתא בגמ' לעיל (מד.) אין אדם אוסר דבר שאינו שלו. | ועי' ברמב"ם (עכו"ם פ"ח ה"ג) שכתב, אם בא העכו"ם והשתחוה לה אסרה בהנאה, שזקיפתה מעשה. ומפרש בברכי יוסף (יו"ד ריש סי' קלט) דכוונתו דהוי כמו גילוי דעת, וכמו שפרש"י. ועי' במאירי שכתב, שאם בא הגוי והשתחוה לה אסרה, והרי היא ע"ז של ישראל שלא להתבטל לעולם, שזהו כעין שליחותו כו'. וכ"כ כפי' הראב"ד, דכיון דאומנה ישראל לכך אשתכח גוי שליחותא דישראל קעביד, ולא הוי כדבר שאינו שלו, ואין לה בטילה עולמית, דהו"ל ע"ז של ישראל. וכן איתא בגמ' לקמן (נג:): דגליא דעתיה דניחא ליה, וכי אתי עכו"ם ופלח לה שליחותא ידידיה קעביד. וצ"ל שאין זה מדין שליחות, שאין שליחות לעכו"ם, אלא מטעם גילוי דעת כנ"ל. | ועוד אפשר לומר שאע"פ

שאין שליחות לעכו"ם מיהו לחומרא אמרי' שיש שליחות כמש"כ רש"י במס' ב"מ (עא: ד"ה בשלמא), ועי' בדברינו לקמן (שם ד"ה וכי) שהארכנו בזה. ועי' בתוס' לקמן (שם ד"ה ובא) ובהגה' אשר"י שם (פ"ד סי' ב) שאם זקף העכו"ם לבינה אחרת משל ישראל והשתחוה לה אינה נאסרת, דדילמא לא ניחא ליה לישראל אלא באותה שזקף. וכ"כ ברמ"א (שם ס"א). ועי' בש"ך (שם סק"א).

10. דף על הדף מסכת עבודה זרה דף מז עמוד א

בגמ': המשתחוה להר אבניו מהו למזבח כו' את"ל יש נעבד במחובר אצל גבוה כו'.

במשך חכמה (ר"פ ראה) כתב לרמז הלכה זו במה שנאמר (דברים י"ב ב') אבד תאבדון את כל המקומות גו' על ההרים הרמים וגו' שמזה למדנו (לעיל מ"ה ע"ב) ולא ההרים אלהיהם, ועל זה ממשיך הפסוק (שם ד') לא תעשון כן לד' אלקיכם, אבל לשמים לא תעשו כן, אלא אף המחובר נאסר לגבוה.

ועפ"ז תתבונן הפסוקים הנ"ל תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' כו' רצ"ל אתה פעלת מן ימי בראשית שיהי' מכון לשבתך כי קנית שם מקום כביכול וכי תימא הרי עבדו שם ע"ז לזה אמר ה' ימלך לע"ו ע"כ מקום שקנתה מלכות שמים מקום שוב אין מקום כו' והבן הדברים עכד"ק.

וביאר חכ"א בקובץ אור ישראל (שנה ט' קו' ג' ע' רלב) את דברי הבני יששכר וז"ל:

תמצית דבריו כנראה היא, דיש חילוק בין קדושת מקום המקדש לשאר עניני הקדש. מקום המקדש היא של השכינה הקדושה ואי אפשר לטמא אותו. ולכן אף אם נאמר דיש כח לאדם לאסור הקדש לגבוה, מקום המקדש הוא יוצא מן הכלל. ובאמת קדושתה אינה תלויה בהקדשת אברהם אבינו (או יעקב אבינו), אלא שעומדת מששת ימי בראשית, ועומדת לעד, ולכן אין לאדם כח לשנותה או לאוסרה. ולכן, אפשר לומר דאפילו לפי שיטת הרמב"ם ניהא (דאף אם נאמר שיש כח לאדם לאסור דבר שאינו שלו לגבוה וגם לאסור הקדש לגבוה, מ"מ אין כח לאסור מקום המקדש) ומותר לבנות את בה"מ על הר המוריה.

ואולי יש לפרש בדרך זו את דברי הפני משה שפירש את תירוץ הירושלמי "על פי נביא" לומר, "שהתיר לו בשם המקום ב"ה". הנביא לא התכוון לפסוק הוראת שעה או להגיד לנו שבאמת לא נעבד, אלא שהנביא מודיע לנו דהקב"ה בעצמו 'מתיר' מקום זה ומגיד שאין הר המוריה אסור, דזה הוי מקומו, מקום השכינה הקדושה, דאינו נטמא ואינו נאסר.

ובאמת, יש להביא סמך שהרמב"ם בעצמו סובר שקדושת מקום המקדש שונה משאר סוגי קדושות. עיין בדברי הרמב"ם (הלכות בית הבחירה פרק ז הלכה ז):

אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם ולא ישב בעזרה ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם שאע"פ שחרב בקדושתו עומד עכ"ל.

13. סדר יעקב

בעי רמב"ח וכו' יש נעבד במחובר וכו' את"ל. יש כאן ג' פירושים א) הרמב"ן מפרש דפשיטא ליה לרמב"ם דמכשירי קרבן כקרבן הס, אלא נסתפק אי יש נעבד במחובר לגבוה או לא. ומ' דלא גריס כלל את"ל יש נעבד וכו' עד או לא. ב) רש"י מפרש דחדא מגו חדא קמבעי ליה, ר"ל את"ל שיש נעבד יש לחקור לענין אצנים. וע' דקד"ס אות ס' ובהגה שם דהרבה ספרים גורסים שני השאלות יש נעבד וכו' או לא מכשירי קרבן וכו' או לא בלי "את"ל" והם שני שאלות, אלא שהגיהו בגמ' ע"פ רש"י, והביא בשם תר"א, איך משכח"ל קרבן במחובר. ותי' לרבי (מנחות ד' כ:) דעצים קרבן הם ע"ש וטעונים קמילה. ולא הוציאו דבריו, דהרי י"ל בחיטין למנחות וכהא דסוף ע"ב, אע"כ דרבה לפרש באופן דאין בו שנוי, וא"כ ה"י כיון דבעי קמילה בעצים, א"כ לריך לפרסם א"כ שז איכא כהו שנוי וז"ע. וע' תד"ה יש ומש"כ שם. ג) ובשם י"ס כ' דפשיטא ליה דיש נעבד במחובר וכל הספק לענין מוצח. ולפשוט הא' והב' לכ' ק' אי ס"ל דאצני הר שדלדלו מותרים א"כ ש"מ דהעיקר צמה שאין בו תפיסת יד"א, ושם אחד למחובר ולבעל חי, וא"כ כשם שצ"ח אסור לגבוה ה"ה מחובר, וקצת דוחק דהגמ' אזיל רק למאן דאוסר באצני הר. וי"ל דאע"ג דלענין איסור הנאה שם

אחד להם, דהיינו שאין צם תפיסת יד"א, מ"מ לענין אי חל שם ע"ז עלייהו חלוקים הם דבע"מ חל שם ע"ז עלייהו, ומחובר י"ל דאינו חל עלייה גס לגבוה. וק"ל. אחר כותבי זה ראיתי מש"כ בקהל"י סי' ט"ז ע"ש.

14. תורת חיים על עבודה זרה דף מו/ב

קל וחומר ומה אתנן וכו'. וא"ת למה לי דכתב רחמנא מן הבקר להוציא את הנעבד ונילף מקל וחומר ומה אתנן שמותר להדיט אסור בעלי חיים לגבוה נעבד שאסור להדיט אינו דין שאסור בעלי חיים לגבוה וי"ל דאין הכי נמי ולא איצטריך אלא לאשמעינן דנעבד דבעלי חיים מותרין להדיט דמדאסר לגבוה ש"מ דלהדיט שרי:

15. שערם מצויינים בהלכה

המשתחוה לקמת חטים מה הן למנחות. פרש"י להדיט מישראל שרי, דאין מחובר נאסר להדיט, וכי קא מיבעיא ליה לגבוה, את"ל יש נעבד במחובר אצל גבוה, הכא מאי, כיון דהדר טחין להו יש שינוי בנעבד, דלא מיתסר לגבוה אלא בעיניה, אבל היכא דאישתני שפיר דמי. ועי' ברמב"ם (ציצית פ"א ה"א) ובטור ושו"ע (או"ח סי' יא ס"ח) המשתחוה לבהמה צמרה פסול לציצית, אבל המשתחוה לפשתן הנטוע הר"ז כשר, שהרי נשתנה. וכתב הכסף משנה שלמד דין זה ממה שאמרו בגמ' כאן המשתחוה לקמה קמחה מהי למנחות. ומפרש הפרישה (שם סק"ט) דבגמ' לקמן (מז.) משמע דבעל חי נעבד אינו נאסר אלא לקרבן, דאימעט מקרא (ויקרא א-ב) "מן הצאן", ומדאיצטריך קרא למעוטי לגבוה, משמע דלהדיט שרי, וה"ה דלמצות ציצית נמי אסור, הואיל וצרכי גבוה הוא, ולא אישתני כל כך, משא"כ במשתחוה לפשתן נטוע ועושה ממנו ציצית, אבל אם היה משתחוה לפשתן שהוא נעקר, אז נאסר אף להדיט, כדין עבודת כוכבים ותקרוכותיה, ואינו מועיל לו שינוי, שכל שאתה מהוה ממנו הרי הוא כמוהו. וכוונתו למש"כ רש"י (ד"ה אין שינוי בנעבד) דאית דגרסי המשתחוה לחטין קמחה מהו למנחות, וא"א לומר כן, דכיון דתלוש ניהו נאסרו בהנאה להדיט כו', וכש"כ לגבוה דאסור, וכיון דנעשה עבודת כוכבים תו מאי מהני לה שינוי, לא מיבעיא עבודת כוכבים דכתיב "והיית חרם כמוה" כל שאתה מהייה ממנו הרי הוא כמוהו, אלא אפי' כל איסורי הנאה כן, שכל הנעשה מהן נאסר, דהא הנאה היא. אבל עי' במהר"ם לקמן (מז. ד"ה היינו) שמפרש דהרמב"ם ס"ל דגבי צמר לא מיקרי הטוייה שינוי, אבל פשתן דנשתנה קודם הטוייה ממה שהיה במחובר, לכן פסק שכשר לציצית, משום שהוא פסק כהאיכא דאמרי גבי המשתחוה לקמה, דמסיק הכי השתא התם מעיקרא בהמה כו' הכא מעיקרא חיטי והשתא קמחא. ועי' במג"א (שם ס"ק יב) דבצמר נעשה חוטין עדיין חזותיה עליו ונראה שהוא צמר, משא"כ בפשתן נטועה דהוי כעץ

בעלמא ונקרא עץ, וכיון שעשאו חוטין מראהו הראשון חלף והלך לו. ועי' בדברינו לקמן (שם ד"ה היינו).

16. רש"י מסכת עבודה זרה דף מו עמוד ב

המשתחוה לקמת חטים מה הן למנחות - להדיוט מיישרא שרי דאין מחובר נאסר להדיוט וכי קמיבעיא ליה לגבוה אם תמצי לומר יש נעבד במחובר אצל גבוה הכא מאי כיון דהדר טחין להו יש שינוי בנעבד דלא מיתסר לגבוה אלא בעיניה אבל היכא דאישתני שפיר דמי.

או אין שינוי בנעבד - ואסיר דלא מהני ליה שינוי אית דגרס המשתחוה לחטין קמחן מהו למנחות וא"א לומר כן דכיון דתלוש נינהו נאסרו בהנאה להדיוט אפילו למאן דבעי תפיסת ידי אדם בתלוש דהא איכא תפיסה טובא קצירה ועימור ודישה וכ"ש לגבוה דאסור וכיון דנעשה עבודת כוכבים תו מאי מהני להו שינוי לא מיבעיא עבודת כוכבים דכתיב והיית חרם כמוהו כל שאתה מהייה ממנו הרי הוא כמוהו אלא אפילו כל איסורי הנאה כן (ב) וכל הנעשה מהן נאסר דהא הנאה היא.

17. תוספות מסכת עבודה זרה דף מו עמוד ב ד"ה יש שינוי

יש שינוי בנעבד כו' - תימה (ד) במחובר מהיכא יליף לאיסור מאתנן דיו לבא מן הדין להיות כנדון דבאתנן פשיטא דיש שינוי כדדרשינן במרובה (ב"ק דף סה:) הם ולא שינוייהם וי"ל דמדאורייתא ודאי פשיטא ליה דיש שינוי בנעבד כמו באתנן אלא מדרבנן הוא דקא מיבעי ליה (ה) משום דעבודת כוכבים יש לאסור אף על גב שנשתנה.